

An abstract painting featuring a plant with thick, expressive brushstrokes. The left side shows green and yellowish-green foliage, while the right side is dominated by vibrant red and pink branches. Dark, almost black, outlines define the leaves and stems, creating a high-contrast, expressive style.

IRODALMI SZEMLE

LX ■ 2017 ■ 10

ÁRA: 1,80 € / 800 FT
ELŐFIZETŐKNEK: 1,50 € / 600 FT

BEKEZDÉS

- 3 PARTI NAGY LAJOS: KISOLLÓ ÁRNYÉKA (LÉTBÜFÉ-KIVÁGATOK)
7 BÁNKI ÉVA: A TÖKÉLETES VÁROS SZÜLETÉSE (REGÉNYRÉSZLET)

BEKEZDÉS

- 14 MELLÁR DÁVID: KRISZTINA HÜLT HELYE A GYERTYÁK CSONKIG ÉG-
NEK CÍMŰ REGÉNYBEN. MÁRAI NŐALAKTEREMTÉSÉNEK EGYES ASPEKTUSAI
(TANULMÁNY)
- 26 NÉMETH GÁBOR DÁVID: SÉTA; MEGKEZDETT HATÁR; ÖT; IZLAND (VERSEK)
- 30 PÁPAY SZANDRA: JELENTÉSTÉR-TEREMTŐ MECHANIZMUSOK PARTI NAGY
LAJOS GRAFITNESZ CÍMŰ KÖTETÉBEN (TANULMÁNY)
- 38 PLONICKY TAMÁS: HEPP
- 51 SZEMES BOTOND: KÖLCSONVISZONY. SZELLEMI, ANYAGI ÉS TÖRTÉNETI
MEGHATÁROZOTTSÁGOK. AZ EMLÉKIRATOK KÖNYVÉNEK SZUBJEKTUMKÉPE
(TANULMÁNY)
- 63 PUSKÁS DÁNIEL: ALKÉSZTISZ; A MADARAKNAK; BARTIMEUS (VERSEK)
- 67 GREGOR LILLA: ÁTALAKULÓ TESTEK BODOR ÁDÁM ELBESZÉLÉSEIBEN (TA-
NULMÁNY)
- 81 SZEIFERT NATÁLIA: AZ ALTATÓ SZEREKRŐL (REGÉNYRÉSZLET)
- 86 BALÁZS KATALIN: MEGÉRTENI A TAPASZTALAT FELŐL, AMIT A MEGÉRTÉS
FELŐL NEM LEHET. BORBÉLY SZILÁRD: A TESTHEZ - ÓDÁK ÉS LEGENDÁK
(TANULMÁNY)
- 96 SZERZŐINK

GREGOR LILLA

ÁTALAKULÓ TESTEK BODOR ÁDÁM ELBESZÉLÉSEIBEN

Bodor Ádám szövegeinek távlati vizsgálatában megmutatkozik, hogy az elbeszélések az életművön belül iterálódnak; azonos vagy különböző formában jelennek meg újabb és újabb kötetekben, más-más kontextusba helyezve. De nemcsak teljes elbeszélések, hanem azok részei is felbukkannak más szövegekben, legjobb példa erre a *Sinistra körzet*, ahol a regény figuraközpontú narratívaszerveződésének köszönhetően egy-egy teljes bekezdés is újra leírásra kerül, ha a fejezet címszereplőjéhez szorosabban kapcsolódik. Ahogy a szövegeket ilyen módon darabokra bontva látjuk, úgy válnak analitikusan kezelhetővé a szövegekben megjelenő (emberi és nem-emberi) testek is. Egyrészt megnyílik a szereplő testek közötti átjárhatóság tere, másrészt egymásra kopírozódnak a különböző típusú élőlények és dolgok: emberek, állatok, növények és a természet objektumai.

EMBER ÉS EMBER: A TESTHATÁROK ELBIZONYTALANODÁSA

A bodori világban nem érvényesül a test fenomenológiai tapasztalata, miszerint az „saját kiterjedésével, mélységével, rá jellemző artikulációval *flyamos, egységes mezőként működik*”.¹ Ezzel párhuzamosan megszűnik az a kitétel is, miszerint az ember véges létező, testébe másik test nem ágyazódhat be (természetesen az anya testében növekvő gyermek kivételével).² Az emberi testek így két módon válhatnak a térben nem állandó, pontos határokkal nem rendelkező kiterjedések: egy test részeire bomlik vagy túlterjed saját határain, akár más testekkel összefonódva. A szétesés és összeolvadás Bodor szövegeiben konkrét, fizikai és mediált síkon egyaránt végbemegy. A levágott hajat éppolyan csodálkozás övezi,³ mint egy kirakatban meghalt férfi szétkenődött kezét,⁴ és mind a kettő épp annyira számít az ember testétől elkülönült darabnak, mint a tükörből visszanzó, boldogtalan arc.⁵ A testeket pedig ugyanúgy látjuk egyesülni akkor, amikor a marhavagonból holttestek homogén kupaca borul ki,⁶ mint amikor csak a fotós fényképezi a barátokat egygyé.⁷

- ¹ VERMES Katalin, *A test éthosza: A test és a másik tapasztalatainak összefüggése Merleau-Ponty és Lévinas filozófiájában*, Budapest, L'Harmattan, 2006, 31. (Kiemelés az eredetiben.)
- ² SZÉPLAKY Gerda, *Az ember teste: Filozófiai írások*, Pozsony, Kalligram, 2011, 277–281.
- ³ BODOR Ádám, *Tárkonyfű-illat* = B. Á., *Megérkezés Északra*, Bukarest, Kriterion, 1978, 40–41.
- ⁴ BODOR Ádám, *Harmadika és szerda* = B. Á., *Milyen is egy hűgő?*, Budapest, Magvető, 1980, 149–153.
- ⁵ BODOR Ádám, *Új bútor* = B. Á., *Milyen is...* i. m., 61–62.
- ⁶ BODOR Ádám, *Triptichon: A vagon* = B. Á., *Milyen is...* i. m., 45–47.
- ⁷ BODOR Ádám, *Barátok, fényképszél* = B. Á., *Megérkezés...* i. m., 87–89.

A test saját határain való túlterjedésének legkézenfekvőbb példája a Bodornál többször előkerülő iker-jelenség: a *Tanúvallomás* című elbeszélés felveti a problémát, hogy az ikertestvérek akár egyazon emberként is mutatkozhatnak, élhetik az életüket.⁸ A probléma a *Sinistra* körzetben már nemcsak a szereplőkön keresztül kerül bemutatásra, hanem az elbeszélő által, a nyelvi megformálásban is: „A két Hamza Petrika, aki az ősz egyik legutolsó éjszakáján fölnyársalta magát, a Dobrin természetvédelmi területen, Oleinek doki medvéjében dolgozott.”⁹ A Hamza Petrika ikrek első ránézésre testükben elkülönülnek, szubjektumuk azonban már ekkor is egységesnek látszik: ugyanaz a munkájuk, ugyanazok a vágyaik, még a nevük is megegyezik; a körzet lakói sem kezelik őket külön személyekként. „Hát igen, ezek a kurva ikrek – morogta. – Ilyenek. Pár órára elszakadnak egymástól, és már badarságokat művelnek.”¹⁰ A történetet tovább olvasva kiderül, mégis egy – fizikai, testi szinten is – a két Hamza Petrika: amint az egyikük értesül testvére öngyilkosságáról, ő is úgy indul útjára, „[m]int akiből éppen a lélek távozik.”¹¹

Scheibner Tamás a groteszk testábrázolás példaként veti fel Mustafa Mukkerman motozását a *Sinistra* körzetben.¹² A nemzetközi fuvarozó óriás már önmagában túlnyúlik saját teste határain, a „hatalmas, gömbölyű húsok, hájas bőrlebernyegeket”¹³ tömegét csupán az overall tartja össze. Amint megszabadul ruhájától, hogy megmotozhassák, testrészei egymástól megkülönböztethetetlenekké válnak: egy nagy hár az egész test. A testek határok nélküli egybeolvadásának újabb szintje, amikor a szürke gúnárok nekikezdenek a testi motozásnak: „Csak úgy kutakodtak a hús fodrai, redői között, ujjukat reménykedően, lassan és érzéssel húzták végig a hurkák árkaiban. [...] Dolguk végeztével alig mertek egymásra pillantani: a török fuvarozó sofőr legmeghittebb részeiben, titkos bőrerszényeiben sem találtak semmit.”¹⁴ A szürke gúnárok bent jártak Mustafa Mukkerman testében, ha csak a motozás rövid idejére is, de a részévé váltak.

Az emberi testek összeolvadása az együtt utazó holttestek leírásában csúcspontot ér el.¹⁵ A marhavagonban szállított és ott el is pusztult embertömegekre a szöveg végig „furcsa” és „csöndes” „halom”-ként utal.¹⁶ A valaha különálló testek halálukkal egy homogén masszát hoznak létre, és „a halottak közötti egyenlőség látszatát”¹⁷ az sem zavarja meg, amikor a hullaszag miatt cselekvésképtelenné vált katonát is a kupacra lövik. A testeket a vagonba visszarakódó katona dolga végeztével a hullák szagát átvevő, azokhoz hasonló saját kezeit bedugja a vagonajtó nyílásán,

8 BODOR Ádám, *Tanúvallomás* = B. Á., *A Zangezur hegység*, Bukarest, Kriterion, 1981, 27–28.

9 BODOR Ádám, *Sinistra körzet*, Budapest, Magvető, 1992, 80. (Kiemelés tőlem.)

10 Uo., 86.

11 Uo., 90.

12 SCHEIBNER Tamás, *A rezervátum boldogsága = Tapasztalatcsere: Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, szerk. SCHEIBNER Tamás, VADERNA Gábor, Budapest, L'Harmattan, 2005, 166–169.

13 BODOR, *Sinistra...*, i. m., 49.

14 Uo., 51–52.

15 BODOR Ádám, *Triptichon: A vagon* = B. Á., *Milyen is...*, i. m., 45–47.

16 Uo.

17 Uo., 46.

mintegy a halottak közé tartozónak nyilvánítva azt. Ez a mozdulat felveti a kérdést, hogy valóban haláluk révén egyesültek-e a testek, vagy éppen abba haltak bele az őket viselő emberek, hogy eggyé olvadtak, mivel „a vagonban egyszerűen igen kevés volt a hely”,¹⁸ esetleg már korábban történt meg a halálukat okozó eggyé olvadás, amennyiben az embereket vagonírozó szem nem különálló egyéneket lát, hanem pusztán a tulajdonságot, amely alapján egyként – és dologként – kezelheti őket.

Az elbeszélte világokban megjelenő emberi testek olykor részekre bomlanak, sőt, többször csak részekben találhatók meg. Ilyen felosztást vagy darabolást idézhet elő a technikai közvetítettség,¹⁹ a kommunikációs csatorna zavara²⁰ vagy egyes testrészek leválása eredeti vagy leendő hordozójukról. Minden esetben jellemző, hogy az ember – jobb híján – annak hozzáférhető részletei alapján határozódik meg; a testről ily módon levált darabok kétféleképp lehetnek a test egészének meghatározói: hiányukkal vagy jelenlétükkel. A hiány konstruál identitást *A szántóvető szerencséje* című szövegben.²¹ Mathias Bordon hiányzó bal füle az, ami alapvető és meghatározó tulajdonságként az első dolgok között szerepel a férfi barátja által adott közvetlen jellemzésében, és ez az, ami miatt a barát, Horst Csaba Jékely többször rejtjelesen üzen az NSZK-ba, majd útnak indul, kockára téve saját erkölcsi tisztaságát. Azonban Mathias Bordon személyéről semmi többet nem tudunk meg, csupán a hiányzó bal fülről értesülünk, a befogadó részéről tehát ez az egyetlen, a szereplő szubjektumának megkonstruálásra alkalmas információ; az emberi testnek egy darabjához fűződő kapcsolata itt szinekdochikus viszony. A Mathias Bordonról alkotott kép egyetlen nem hétköznapi (mivel hiányzó) testrésze határozza meg a befogadó és a szereplők – még legjobb barátja – számára is. Sorsszerű lesz így, hogy amikor a barát megnézi zsákmányát a vonaton, az egy jobb fül lesz: ez a protézis nem segíthet Mathias Bordonon, de a segítség nem is érkezhetsen egy bal fül formájában, hiszen az egyetlen identitáskonstruáló elem megszüntetésével egyben el is törölné a szereplő identitását – legalábbis a befogadó szemszögéből.

„A test [...] az önkifejezés és önmagunk megcsinálásának eszközévé vált. [...] a test az emberek »identitás-projektjének« [...] egyik terepe.”²² A testrészt és a szubjektum közötti szinekdochikus viszony tehát tudatosan épített is lehet: a *Tárkonyfü-illat* női szereplője hasonlóan igyekszik kialakítani saját identitását annak ellenében, ahogy a körülötte élők figyelme teste egyetlen részére, hosszú, őszülő hajára összpontosul.²³ „Ő maga néha ismerkedés közben rebbenő szemmel bevallotta, örülne, hogyha választott nevén Leilának szólítanák.”²⁴ A szomszédság azonban még a nő nevét sem veszi fel elsődleges tulajdonságai közé, és csupán úgy hívja: a nő. A szubjek-

18 Uo., 45.
19 Lásd például: BODOR Ádám, *Barátok, fényképésznél* = B. Á., *Megérkezés...*, i. m., 87–89.

20 Lásd például: BODOR Ádám, *A tanú* = B. Á., *Milyen is...*, i. m., 10–21.

21 BODOR, *A szántóvető szerencséje* = B. Á., *Az Eufrátesz Babilonnál*, Budapest, Szépirodalmi, 1985, 149–152.

22 Kathy DAVIS, *Túl a test modern és posztmodern olvasatain*, ford. SÁNDOR Bea = *Pszichológia és feminizmus*, szerk. KENDÉ Anna, Budapest, L'Harmattan, 2008, 225.

23 BODOR, *Tárkonyfü-illat*, i. m., 39–41.

24 Uo., 39.

tum azonban sosem lezárt és befejezett egység,²⁵ erre mutat az is, hogy amikor Leila egy nap kismamafrizurát vágat magának, udvarlója úgy viselkedik vele, mintha egy idegen-nel találkozna: „A villanyszerelő döbbenetében leplezetlenül körbejárta. Ott is maradt a tornácon, mintha frissen ismerkedtek volna, a csenevész szilvafák mögött még sokáig cigarettavégek parázslottak.”²⁶

Különös – bár Bodornál gyakran feltűnő – az az egyszerre metaforikus és metonimikus viszony, amelyet Elvira Spiridon lényé és illata között láthatunk, amikor Gábiel Dunka házában fekszik.²⁷ A törpe számára a nő illata gyakorlatilag megegyezik magával Elvirával. Dunka úgy dönt, hogy feladja őt, és elengedi a lehetőséget, hogy magáévá tegye, majd hazamegy, és elengedi az utána maradt illatokat is: „Az ázott bőr, haj, és a titkos rések illata ajtónyitáskor kiszabadult, s a Sinistra szele örökre magával ragadta.”²⁸

A szövegek által kialakított homogén tér és az elbeszélések ismétléses működés-módja tehát több ponton is párhuzamba állítja a szövegek, az azokban megalkotott világok és a világokban élő figurák értelmezési kereteit. Az, hogy a *Sinistra* körzetet olvashatjuk Bodor Ádám elbeszéléseinek jellemzőit sűrítő korpuszként, analogikusan működő jelentésátvitel azzal, amilyen kapcsolat a bodori szövegekben megteremtett (homogén hangulattal rendelkező) tematikus világok és a körzet, valamint az elbeszélésekben felrajzolt emberek és a rájuk rész-egész viszonnal utaló testrészeik között fennáll.

EMBER ÉS ÁLLAT

A következő három fejezetben felvetett oppozíciók felszámolása (ember és állat, ember és természet, valamint ember és dologi világ között) kapcsán érdemes fogalmi keretként Jacques Derrida elkülönítését használni. Derrida – Heidegger nyomán – a világban található összes létezőt egy háromosztatú rendszerbe sorolja, attól függően, hogy rendelkezik-e világgal, és hogyan viszonyul ahhoz.²⁹ Az állat saját létezéséhez való hozzáférése alapjaiban tér el az emberi gondolkodástól, az ember önmagáról szerzett bizonyosságától, így emberi kategorizálás segítségével tulajdonképpen nem is meghatározható. Mind-eközben az emberi létezés lényegét filozófiai értelemben rendszerint az állat létezéséhez

25 BERTA Péter, *Szubjektumok alkotta tárgyak - tárgyak által konstruált szubjektumok: Interakció, kölcsönhatás, egymásra utaltság: az „új” anyagikultúra-kutatásról*, Replika, 2008/63, 36.

26 BODOR, *Törkényfű-illat*, i. m., 40.

27 BODOR, *Sinistra...*, i. m., 144–149.

28 Uo., 149.

29 Ehhez bővebben lásd: Jacques DERRIDA, *A szellemről*, ford. ANGALOSY Gergely és BABARCZY Eszter, Budapest, Osiris, 1995, 66., és Martin HEIDEGGER, *Bevezetés a metafizikába*, ford. VAJDA Mihály, Budapest, IKON, 1995, 60–62.

viszonyítva próbálják megragadni.³⁰ A kettejük közti ellentét az emberi tudat és gondolkodás leírásában csúcsosodik ki.³¹ Ez alapján az emberi létező képes önmagáról eldönteni, hogy ember, míg az állatok és az élettelen dolgok nem. Ez a tudati működés, a saját mivoltunkról alkotott bizonyosság azonban – belső folyamat lévén – kevéssé mérhető és alapvetően nem megfigyelhető a külső szemlélő számára. Így ha egy ember önmagáról meg is állapítja emberi voltát, azt a tőle idegen megfigyelő nem fogja felismerni. A modern tudományosság a világ dolgait objektív testekké redukálja: minden, térbeli kiterjedéssel rendelkező test analizálható, szétdarabolható és megfogható.³² Ha a gondolkodáson alapuló ember-lét kívülről nem megragadható, logikus lépés a külsőleg is látható, testi jegyek alapján megkísérelni az emberi és nem emberi elválasztását. Különösen látványos ez abban az esetben, ha a(z emberi) tudatot és gondolkodást feltételező viselkedésnek nyoma sincs a vizsgált csoport tagjai között.

Elmosódik az emberi létezés éles határa, ennek legszembeszökőbb megjelenése a különböző élőlények, elsőként az ember és az állat közötti különbségek felszámolása. Az állati és emberi lét közeledése vagy egyesülése tudati és testi szinten (külön-külön és együttesen is) egyaránt lehetséges. Az emberi és állati eggyé válásának eseménye elvileg nem mindennapi esemény, a Bodor alkotta világ(ok)ban azonban mindennaposá válik. Akkor is rengeteg példát találunk rá, ha csak a *Sinistra* körzetet tekintjük. A nyelv szintjén a vörös kakasnak nevezett idegen, a szürke gúnárok – akik a bogárszagú Coca Mavrodin ezredes emberei – tartoznak ide; tematikus szinten a Connie Illafeld/Cornelia Illarion nevű egykori szépség, akinek nemcsak állathoz méltó bundája nőtt, de az emberi nyelvet is elfelejtette, vagy Gábiel Dunka, aki saját csontvázát eladta a természetrajzi gyűjteménynek.³³ Már a testiség ilyen intenzitású témává tétele is az animális irányt jelzi; ebben a tekintetben a szövegek szinte kimeríthetetlenek.³⁴

Dunka kiállításra váró teste jelzi azt a különös tendenciát, amely az elállatiasodott emberek viszonylatában vissza-visszatérően körvonalazódik az egyes elbeszélésekben és fejezetekben: az ily módon elváltozott ember közszemlére tétele. Ennek leginkább közvetlen formája az *Állatkert*, Kovács testvérpárjának édesapja, aki naphosszat az oroszlán ketrece előtt ül a fűben, és a sétáló állatot nézi. Ebben a helyzetben ő is az állatkerti objektum szerepébe kerül, amit megerősít két fia, Wladimir és Vili viselke-

30 SZÉPLAKY, i. m., 265–271.

31 HEIDEGGER, *Bevezetés...*, i. m., 60–62.

32 SZÉPLAKY, i. m., 266–268.

33 BODOR, *Sinistra...*, i. m., 7, 34, 101, 147.

34 H. NAGY Péter, *A társadalmi lét animális árnyalatai: A Sinistra körzet a Bodor-novellák kontextusában*, Alföld, 1994/6, 41–42.

dése is: odamennek hozzá, megnézik, majd továbbállnak. Ugyan Wladimir azt tervezi, hogy megpróbál kommunikációt kezdeményezni apjával, de Vili – aki úgy tűnik, felel az állatkert „árucseréjéért”, s így mint állatkerti dolgozó, valószínűleg ért is az ottani állatokhoz – lebeszéli arról, hogy megszólítsa őt.³⁵ Az állatkertben egy megadott helyen üldögélő, emberekkel szóba nem elegyedő apa figurája mutatja meg legközvetlenebb módon nemcsak az állathoz való mimetikus hasonulás, hanem az állatként kiállítási tárggyá váló ember motívumát. (Mindeközben a ketrec előtt mozdulatlanul ülő férfit szemlélve az állatkerti látogatók önmagukat is szemlélik: mintha magukat látnák egy kiállítás szemlélése közben.)³⁶

Kovács úr esetében kérdéses, hogy tudatában van-e saját kiállítottságának és állattá válásának. Az *Egy róka* című elbeszélésben szereplő férfi azonban – amennyiben elhiszük örületét, vagyis azt, hogy ő valóban rókának véli magát – feltehetőleg semmit nem tud arról, micsoda közfigyelem és felbolydulás kíséri. A férfi a központi nagy önkiszolgáló üzlet előtt hirtelen megvilágosodva felkiált: „Róka vagyok!” A szöveg ezt két vonalon kommentálja: „Nyilvánvaló, hogy nem egyszerűen egy Róka nevű emberről volt szó, aki most [...] bemutatkozott.”³⁷ Ez az irány körülbelül egybevág a szereplők elképzelésével, miszerint a férfi megbolondult, ezért tartja magát állatnak. Az elbeszélő véleményéből azonban úgy tűnik, mintha ő nem lenne ennyire biztos a dologban. „Így külsőre semmi rókás nem volt benne. [...] erőteljes, riadt, menekülő mozdulatokkal újra kitépte magát az asszonyok közül, osonó léptekkel az utca közepére, a járművek közé rohant, és gyorsan vetkőzni kezdett.”³⁸ Az ilyen és hasonló megállapítások révén felmerül a lehetősége annak is, hogy a férfi kinézetű lény valóban róka lett volna. Az elhangzó pletykák között szintén van néhány, amely már-már elhiszi a szereplő róka voltát: „végül is ki honnan tudhatná, micsoda lakozik az agyában, hát nem igaz?”³⁹ Ugyanakkor a pletykák révén a szöveg a teljes történet (potenciálisan) fiktív voltára is felhívja a figyelmet. Az elbeszélés befejező sorai mégis ezek: „Sokan [...] saját szemükkel látták: amikor levetkőzött, szőrös volt, vörös, lompos és ravasz. Nem volt könnyű dolog megfogni, de a végén csak sikerült. Bárki megtekintheti, ott van benn az állatkertben, ketrecére ez van kiírva: »Róka«.”⁴⁰ A szóbeszéd tehát az állati tudatállapotot metonimikusan az elállatiasodott test emlékévé alakította. Mindeközben ugyanaz

35 BODOR Ádám, *Állatkert* = B. Á., *Milyen is... i. m.*, 95–106.

36 Ehhez bővebben lásd: Tony BENNETT, *A kiállítási komplexum*, ford. BECK András = *A gyakorlatról a diskurzusig: Kortárs művészetelméleti szöveggyűjtemény*, szerk. KÉKESI Zoltán, LÁZÁR Eszter, VARGA Tünde, SZOBOSZLAI János, Budapest, Magyar Képzőművészeti Egyetem Képzőművészet-elmélet Tanszék, 2012, 33–36.

37 BODOR Ádám, *Egy róka* = B. Á., *Milyen is... i. m.*, 23.

38 Uo.

39 Uo., 25.

40 Uo., 26.

a történetmesélési mód, ami a fiktív jelleget hangsúlyozta, referencializálja is a cselekményt: az állatkerti „Róka” tábla alatt valóban azt a szőrös, vörös, lompos és ravasz állatot találjuk, amelyről a pletyka szólt. Mindebből látható az is, ahogy a róka kétszeresen kiállítottá válik: kezdeti ismeretlenségéből a felkiáltás szakítja ki, ekkor hívja fel magára először a kíváncsi tekinteteket. Ekkor vívja ki azt is, hogy pletykálkodó szájak és fülek vele foglalkozzanak. A második kiállítás egy megfoghatóbb, az előző elbeszéléshez hasonló állatkerti bemutatást jelent, ez pedig biztossá teszi az élőlény állati mivoltát.

A szándékos közszemlére tétel merőben különbözik az eddigiektől. Gábrriel Dunka még életében eladja csontvázát egy kiállításnak: „Pedig előfordulhat, hogy egy szép napon elmegyek [...] bennlakónak a sinistrai múzeumba. Nemrég eladtam magam nekik [...]. Eladtam a csontvázamat a természetrajzi gyűjteménynek. Tudja, azok szeretik beszerezni az ilyesmiket.”⁴¹ Ezekkel a sorokkal Dunka maga ismeri el, hogy teste inkább a dologi, mintsem az emberi világ része („ilyesmi”), és mint ilyen, nincs akadálya annak, hogy kiállításra kerüljön. Szintén ezt a belátást mutatja mondatainak teljesen neutrális hangvétele; csontvázának eladásában az egyetlen, őt igazán izgató részlet a pénz: „És ami nem mellékes: előre kifizették.”⁴² Egy dolog, ha bekerül a múzeumi vitrinbe, azzal elveszti használati jellegét, ugyanakkor megnövekszik reprezentatív értéke. Az áruk megfosztatnak árujellegüktől, a testek elvesztik valaha volt viselőjükkel való kapcsolatukat. A múzeum mindent kiemel eredeti kontextusából, majd rekontextualizálja az odakerülő kiállítási darabokat. Azzal a tudattal, hogy Gábrriel Dunka csontvázát hamarosan hús és vér nélkül láthatjuk majd a természetrajzi gyűjteményben, többé nem tudunk rá élő emberként tekinteni. Új kontextust nyert, az ő helye már a többi állat és természeti képződmény között van, a kitömött madarak között. Ebbe a sorba beillesztve pedig nem kérdés, hogy Dunka végérvényesen elvesztette ember-voltát.

Hasonlóan átalakuláson esik keresztül a már említett Kovács úr is.⁴³ Az egész álló nap az oroszánt figyelő férfit az állatkert látogatói, így saját fiai is, tekintetükkel az állatkert egy kiállítási darabjává teszik, tárggyá avatják.⁴⁴ De akár embernek, akár állatnak (vagy növénynek, hiszen a növények általában nem végeznek helyváltoztató mozgást, nem adnak ki hangot stb.) tekintjük Kovács urat, mindenképpen a faj egy úgymond „élőhalott” egyedéről van szó. A férfi tehát kiállítottságában nemcsak az ember-állat, de az emberi-dologi világ határának átlépéséhez is közelít.

EMBER ÉS TERMÉSZET

Az ember és az őt körülvevő természet kapcsolatának egyéb dimenziói is feltárhatók a Bodor-szövegek értelmezése során. Különösen feltűnők lehetnek ezek a találkozási pontok

41 BODOR, *Sinistra...* I. m., 147.

42 Uo.

43 BODOR, *Állatkert*, I. m.

44 SZÉPLAKY, I. m., 285–290.

a szövegekben megjelenő intenzitás pillanatok,⁴⁵ vagyis epifánikus pillanatok kapcsán, amikor a dolgok a maguk érzéki minőségükben mutatkoznak meg, miközben láthatóvá válik az őket a természethez fűző viszony is. Az ilyen pillanatokban a szubjektum térbeli dimenziója kerül előtérbe, a jelenvalóságban az embert a nem tudatközpontú testi egzisztenciája kezdi meghatározni.⁴⁶ Ilyen intenzitás pillanat lehet a szexuális aktus (és előkészítése), valamint a halál, hiszen mindkettő esetében a test lesz uralkodó a tudati működések fölött. Ennek hatására pedig az időfolyamból való kiszakítottság jellemző rájuk (legalábbis abban a formában, hogy ilyenkor zavar áll be az időtudatban).

Elsőként a szexualitásban megmutatkozó természetviszonyt vizsgálom Elvira Spiridon alakján keresztül. A szövegben nem a konkrét aktus, hanem annak előkészítése során fedezhetjük fel a nő és a természet összeolvadását.⁴⁷ Ugyan Elvira Spiridon sok férfihoz tartozik a regény során (elég csak férjét és az őt „kölcsonnevő” Andrejt említeni), a *(Gábrriel Dunka neve napja)* című fejezetben pedig a törpe is könnyedén magáévá tehetné, mégis megfutamodik, ezzel is áthelyezve a hangsúlyt az aktusról az azt megelőző eseménysorra. Dunka, a törpe az országúton autózva pillantja meg az út mellett, a zuhogó havas esőben meztelenül álldogáló Elvirát: „Nem volt rajta semmi ruha, csak súlyos haja tapadt, mint szakadozott rossz sál a nyakára. Combja, ágyéka mint-ha kivirult volna a tavaszi fergetegben, fenyőtűvel, kék, fehér és sárga virágszirommal volt tele.”⁴⁸ A meztelen és növényekkel borított test az az állapot, ahogyan a (még ugyan) emberi létező legközelebb állhat a természeti létező lényegéhez. Am itt nem egyszerűen arról van szó, hogy az emberi testet természeti tárgyak borítanak. Maga a test az, ami „kivirágzott”, vagyis nem csupán metonimikusan viszonyul a környező természethez, hanem maga is természetként, pontosabban növényként működik, és egyáltalán nem csupán metaforikus értelemben, hanem nagyon is szó szerint: tavasszal kivirágzik. A körzet állandóan ködös és esős légkörébe Elvira Spiridon is az eső által tud teljesen beleolvadni: „széltől hajtott foszlányok húztak át az út fölött; közöttük porcelános fénnel az ázott asszony alakja csillogott”.⁴⁹ A leírásban az *ázott csillogás* teljesen a természethez köti a nőt; legjellemzőbb tulajdonságait az időjárás okozta. Egyetlen emberközeli vonása a *porcelános fény*, de valójában ez sem emberszerű jellemző, csupán a természeti képektől áll távolabb a maga mesterségességében.⁵⁰

Egy másik epifániapillanat a halál, melynek során szintén kimutatható az emberi és a természeti világ vegyülése. Amikor Bundás Rekk kirándulni viszi Petkét, már a tisztásra való megérkezés első pillanatától fogva az öreg közeli halálát jelző mondatok hangzanak el, és hamarosan Rekk fel is hívja rá a gyerek figyelmét, hogy egyedül kell majd távoznia: „Nagyon kevés az időm nekem. [...] Nemsokára a magasba fogok emelkedni – hallotta Petke Bundás Rekk hangját. – Ha, mondjuk, valaki erre járna, mondd azt, hogy egy ilyen és ilyen kinézetű ember most nemrég

45 A gumbrecht kifejezéshez lásd: VÁSÁRI Melinda, *Latencia, hangulat és atmoszféra*, Prae, 2013/3, 108–120.

46 Hans Ulrich GUMBRECHT, *Megkerülhetetlen-e Heidegger?*, Prae, 2013/3, 74.

47 BODOR, *Sinistra...*, i. m., 142–149.

48 Uo., 142.

49 Uo.

50 Feltűnő lehet, hogy a természet és az ember összemosása eddig csak nők kapcsán került elő, ám nem érdemes az értelmezést egyfajta anyatermészet-kép irányába folytatni, mert a következő példákban a férfiak és a természet viszonya kerül a fókuszba. Fel lehetne ugyan vetni a problémát, miszerint a szexuális aspektus a nőknek, a halál megjelenése pedig a férfiaknak a természethez való viszonya felé mutat, de ez meghaladja a dolgozat lehetőségeit. A természet és a női testek felcserélhetőségéhez bővebben lásd: DÁNIEL Mónika, *Az intimitás nyomai a Sinistra körzetben* = D. M., *Áttetsző keretek: Az olvasás intimitása*, Kolozsvár, Komp-Press-Korunk, 2013, 287.

a levegőbe emelkedett. Ha ez megtörtént, hazamehetsz.”⁵¹ Az öreg lefekszik a fűbe úgy, hogy Petke ne láthassa, de az elbeszélő szólamának köszönhetően kétség sem fér hozzá, hogy idővel Bundás Rekk valóban megkezdí felemelkedését. A kifordított mennybemenetel-jelenet (hiszen fényes felhő helyett esőfelhő fogadja magába az embert, egy olyan embert, aki nem járt az emberek között, csupán kívülről figyelte őket)⁵² és a „zöld koporsóba” való vissza-visszaesés egyértelműsíti, hogy a történetbeli felemelkedés megegyezik a halállal (de legalábbis az e világból való eltűnéssel). A leszálló este az esőfelhőivel azután elnyeli Bundás Rekket, legalábbis a Petke fokalizációját érvényesítő extradiegetikus elbeszélő szólama ezt láttatja. Később ugyan kiderül, hogy szó sem volt felemelkedésről, valószínűleg a közelben ólálkodó Brezló ikrek tették el az öreget láb alól. Ám ő ebben a „földhöz közelebb” halálában is a természetbe kerül: „Odébb [...] a hasán feküdt Bundás Rekk, nyakát villa alakú faág szorította a dagonya sarába. Csak a kajla füle állt künn a barna, remegő pocsolyából.”⁵³

De nemcsak az emberek közelítenek a természethez: a természet is (kénytelen-kelletlen) az emberi irányába mozdul az emberinek való alávetettségé folytán: ki van téve az ember romboló erőinek, és kényszerítve van arra, hogy hozzászokjon az ember közeledéséhez.⁵⁴ A részleg Weisz Gizellája beköltözésekor tudja meg, hogy a házban lévő két priccs közül egyik a lakótársáé, a másik pedig a menyété. Mivel Weisz Gizella – más választása nem lévén – a menyét ágyát választja fekhelyéül, innentől kezdve embernek és állatnak mintegy szimbiózist kialakítva kell egymáshoz szoknia.⁵⁵

ÉLŐ ÉS ÉLETTELEN VILÁG

A fentiek alapján az ember-állat és az ember-természet megkülönböztetés feloldódni látszik a bodori szövegvilágban, mégpedig hangsúlyosan nem a romantikából eredő nyelv-paradigma mentén, vagyis nem a természet „beszéde” vagy „hieroglifa-írása” válik univerzális közvetítő médiummá, hanem a dolgok vagy organizmusok és a testi-mivoltában megtapasztalt ember közötti interakciók válnak fontossá. Felvetődik eze-

51 BODOR Ádám, *B. R. megdicsőülése* = B. Á., *A Zangezur...* i. m., 100–104.

52 Vö. BODOR Ádám, *A krétaszag eredete* = B. Á., *Az Eufrátesz...* i. m., 25–27.

53 BODOR, B. R. megdicsőülése, i. m., 104.

54 MARGÓCSY István, *A veszélyeztetett világ = Tapasztalatcsere...* i. m., 23.

55 BODOR Ádám, *A részleg* = B. Á., *Az Eufrátesz...* i. m., 58–79.

ken túl a személyek és dolgok közötti határképzés problémája a bodori szövegvilágban: átjárható-e ez a határ, mi jelöli ki a határvonalat, és mennyiben tekinthető szimbolikusnak a tárgyi és emberi világ között húzódó válaszfal? Az ember dologi és élővilágba való beolvadását ismét a tudatos emberi viselkedés csorbulásán keresztül tapasztalhatjuk, ezt jelzi az önreflexió ellehetetlenedése a *Felvilágosító iroda* (*Elképzelés emberekkel és komputerekkel*) éjszakai szolgálatosának megnyilatkozásaiban. A szolgálatos személyiségének szinte teljes hiányát, és az ember csupán egy bizonyos funkcióra redukálását kezdettől fogva mutatja az, hogy az „elképzelés” szereposztása is csupán szolgálatosként hivatkozik rá. Megerősíti ezt, hogy az első érdemi beszélgetőtársa szintén Szolgálatosnak szólítja, nagybetűvel, láthatóan ez tölti be nála a tulajdonnév funkcióját. Feladata és munkaköre megegyezik a komputerével, gyakorlatilag ő is automatizált, gépként létezik. Az emberi és gépi lét egymáshoz való közelítéséhez járul hozzá a komputer „kedves és mosolygós hangja” is.⁵⁶ Nem csupán az ember hasonul a géphez, de a gép is szimulálja az emberit. (Ez a közeledés az elbeszélés csattanójában éri el a tetőpontját, amikor kiderül, hogy a Szolgálatos mindvégig a nőkomputerrel beszélgetett, nem pedig egy valódi nővel.) Ha feltételeztük, hogy a viselkedés mellett vagy helyett a test mutathatja meg egy létező emberi vagy nem emberi lényegét, adódik a következtetés, hogy a testek deformációja az emberi és nem emberi közötti (mindaddig a tudat és a gondolkodás, majd a közvetlen testi jegyek érzékelhetősége folytán működőképesnek tűnő) különbségtétel felfüggesztéséhez vezet. Az éjszakai szolgálatos emberi tudata hiányos, hiszen nem képes a reflexív önmeghatározásra: „HANG. [...] Harminchárom éves vagyok, éjszakai szolgálatos. Ki vagyok én?”⁵⁷ Az elbeszélés sem ad meghatározást vagy választ erre a kérdésre, sőt az egészen eddig létezőt is kiiktatja. Az utolsó néhány sorra – amint a fenti idézetben is látható – már nem a Szolgálatos megnevezést használja a dialógusrend leírásakor, hanem csupán „Hang”-ként jelöli meg. Az éjszakai szolgálatos teste is torzuláson megy keresztül, hiszen csupán a hangját halljuk. Egyetlen fizikai megjelenése Cunci (azaz a nőkomputer) „képzeletében” létezik, amely viszont nem természetes, hanem mesterségesen kiszámított képekkel dolgozik. Jól megfigyelhető a folyamat: ahol az emberi tudat megkérdőjeleződik és a test is torzul vagy hiányos, az ember és nem ember (jelen esetben gép) közötti határ is szükségszerűen elmosódik, akár meg is szűnik. Az eredeti meg-

56 BODOR Ádám, *Felvilágosító iroda* = B. Á., *Milyen is...*, i. m., 138.

57 BODOR, *Felvilágosító...*, i. m., 148.

különböztetés két oldalán álló entitások felcserélhetővé válnak, a szolgálatos saját munkakörével teljesen azonosulva egyetlen funkciót ellátó géppé válik.

Igy lépi át emberi és tárgyi határát az eredeti hordozójától elszakadt testdarab is. A mondhatni legtermészetesebb testrészvesztés, a haj testről való leválása többször is felmerül a szövegekben.⁵⁸ A szubjektum önmeghatározási kísérleteiben jelentős mértékben részt vesznek a hozzá tartozó vagy őt körülvevő dolgok,⁵⁹ másfelől a dolgok maguk is cselekvőképességgel felruházott létezők.⁶⁰ De nemcsak az önmeghatározásnak, hanem a külvilág felől érkező identifikációnak is része lehet az embert körülvevő dologi világ, például a haj, amennyiben tulajdonosától megfosztva immár az is dolognak tekinthető. A *Tárkonyfű-illat* nőfiguráját (választott nevén Leilát) is derékig érő haja határozza meg mind szomszédai, mind az elbeszélő részéről. Amikor megszabadul tőle (kismamafrizurát vágat magának), a telepiek valószínűsí-
tik, hogy eladta, hiszen senkinek nincs szüksége saját levágott hajára, az már nem az ő szerves része. Tőle elkülönülő életét megkezdő dologgá vált.⁶¹

A *Sinistra* körzet világa eléri azt a pontot, ahol a dolgokat is tovább dolgoztatja: a körzetben lakók gyakran feltűnő itala a denaturált szesz. A növényi világ (amit gyakran a legkevésbé élő élőlényekként emlegetünk, amennyiben a korábbi meghatározás alapján a növények általában nem végeznek helyváltoztató mozgást, nem adnak ki hangot stb.) párlatát, a szeszt a természetből teljesen leválasztottnak mutatja a *denaturált* szó. Több hasonló folyamatot is látunk a *Sinistra* körzetben: Connie Illafeldet természetből kapott szépségétől fosztják meg az alapos kezelések során,⁶² Gábiel Dunka pedig elveszti azt az alapvető emberi tulajdonságot, hogy mások képesek emberként tekinteni rá, hiszen csontvázának halála előtti eladásával már élő önmagát is csontvázzá, egész pontosan múzeumi preparátummá redukálta.

58 A haj testrészként való megjelenéséhez lásd: „Egy nyírógépszélességben teljesen lenyírta a haját. [...] Hallja? Megcsonkított.” (BODOR Ádám, *A borbély* = B. Á., *Milyen is...*, i. m., 22–25.)

59 BERTA, i. m., 42.

60 BRUNO LATOUR, *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network Theory*, New York, Oxford University Press, 2005, 43–86.

61 BODOR, *Tárkonyfű-illat*, i. m.

62 BODOR, *Sinistra...*, i. m., 100.

Az emberi és állati eldologiasodásának folyamatában felfedezett áruvá válás tendenciája érvényes a denaturált szeszre is: az gyakorlatilag bármire elcserélhető értéket képvisel. Értéket, hiszen úgy osztják, mint az élelmiszert;⁶³ és ezt mutatja az is, ahogyan Andrej összeszámolja a tulajdonait: „Akkoriban, azonkívül, ami a zsebemben elfért, egy pléhtányérom volt, két bádogcsuprom, egy lópokróc, pár kapca, rongy meg zsineg és egy üveg denaturált szesz.”⁶⁴ A körzet lokális ökonómiájának egyfajta alapjává válik így a denaturált szesz, ezáltal is rámutatva az emberi és természeti világ kölcsönhatására. Ezzel párhuzamosan az is megfigyelhető, hogy a valódi pénz minden esetben a körzetből való kijutással kapcsolatban merül fel: amint az utolsó fejezetből kiderül, Andrej eleve azzal az indokkal tér vissza Sinistrára évekkal azután, hogy elhagyta, mert tartozik Gábiel Dunkának.⁶⁵ Amikor kölcsönkért Dunkától, az így szerzett húszdollárosokat Mukkermannak akarta adni, hogy délre szállítsa őt;⁶⁶ Nikifor Tescovina Andrejtől vesz el pénzt, hogy elutazhasson,⁶⁷ Dunka majdani haláláért kap fizetést,⁶⁸ Béla Bundasian pedig a mostohaapjától kapott húszdollárosból vesz olajat és benzint az öngyilkossághoz.⁶⁹ Minden – a pénzzel kapcsolatos – szövegrészben dollárokról esik szó, egyedül Béla Bundasian vásárlásakor hallunk a helyi pénzről: „A visszajárót hazai fémpénzben kapta, a rengeteg apróval színültig telt most valamennyi zsebe.”;⁷⁰ a körzet ezzel mintegy nyugtázza Béla Bundasian öngyilkosságát.

A BODORI TESTPOÉTIKA HELYZETE

Az emberi lét, az emberi testek felszámolásának tendenciája Bodor Ádám szövegeit a kortárs magyar irodalom tágabb kontextusába is becsatornázza. Megteszi ezt egyrészt az a határsértő testpoétika és analitikus kezelhetőség, amire példát Nemes Z. Máriónál vagy Esterházynál találunk, vagy a test kiállítási tárggyá válása, ahogy azt a *Kitömött barbár* megrajzolja. Másrészt hozzászól az ember nélküli vagy emberen túllépő természetet és világot tematizáló művek csoportjához, amelyek mind testi/fizikai szinten (példa lehet Mezei Gábor *Natúr öntvény* című kötete), mind pedig az emberi gondolkodás ellehetetlenedésének és az állati gondolkodás megtörténésének szintjén (mint a *Sátántangótól* az *Állat VanBentig* elérő mozgás) megvalósítják a Bodornál is feltűnő kategoriális összemosást vagy határátlépést.

63 Uo., 82–83.

64 Uo., 60.

65 Uo., 155.

66 Uo., 71, 138.

67 Uo., 137–138.

68 Uo., 147.

69 Uo., 153.

70 Uo.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BENNETT, Tony, *A kiállítási komplexum = A gyakorlattól a diszkurzusig: Kortárs művészetelméleti szöveggyűjtemény*, szerk. KÉKESI Zoltán, LÁZÁR Eszter, VARGA Tünde, SZOBOSZLAI János, Budapest, Magyar Képzőművészeti Egyetem Képzőművészet-elmélet Tanszék, 2012, 24–50.
- BERTA Péter, *Szubjektumok alkotta tárgyak – tárgyak által konstruált szubjektumok: Interakció kölcsönhatás, egymásra utaltság: az „új” anyagkultúra-kutatásról*, Replika, 2008/63, 29–60.
- BODOR Ádám, *A Zangezur hegység*, Bukarest, Kriterion, 1981.
- BODOR Ádám, *Az Eufrátesz Babilonnál*, Budapest, Szépirodalmi, 1985.
- BODOR Ádám, *Megérkezés Északra*, Bukarest, Kriterion, 1978.
- BODOR Ádám, *Milyen is egy hágó?*, Budapest, Magvető, 1980.
- BODOR Ádám, *Sinistra körzet*, Budapest, Magvető, 1992.
- DÁNÉL Mónika, *Az intimitás nyomai a Sinistra körzetben = D. M., Áttetsző keretek: Az olvasás intimitása*, Kolozsvár, Komp-Press-Korunk, 2013, 281–288.
- DAVIS, Kathy, *Túl a test modern és posztmodern olvasatain = Pszichológia és feminizmus*, szerk. KENDE Anna, Budapest, L'Harmattan, 2008, 224–246.
- DERRIDA, Jacques, *A szellemről*, Budapest, Osiris, 1995, 65–79.
- GUMBRECHT, Hans Ulrich, *Megkerülhetetlen-e Heidegger?*, Prae, 2013/3, 72–77.
- H. NAGY Péter, *A társadalmi lét animális árnyalatai: A Sinistra körzet a Bodor-novellák kontextusában*, Alföld, 1994/6, 35–43.
- HEIDEGGER, Martin, *Bevezetés a metafizikába*, Budapest, IKON, 1995, 60–62.
- LATOUR, Bruno, *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network Theory*, New York, Oxford University Press, 2005, 63–86.
- MARGÓCSY István, *A veszélyeztetett világ = Tapasztalatsere: Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, szerk. SCHEIBNER Tamás, VADERNA Gábor, Budapest, L'Harmattan, 2005, 21–26.
- SCHEIBNER Tamás, *A rezervátum boldogsága = Tapasztalatsere: Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, szerk. SCHEIBNER Tamás, VADERNA Gábor, Budapest, L'Harmattan, 2005, 163–174.
- SZÉPLAKY Gerda, *Az ember teste: Filozófiai írások*, Pozsony, Kalligram, 2011.
- VÁSÁRI Melinda, *Latencia, hangulat és atmoszféra*, Prae, 2013/3, 108–120.
- VERMES Katalin, *A test éthosza: A test és a másik tapasztalatainak összefüggése Merleau-Ponty és Lévinas filozófiájában*, Budapest, L'Harmattan, 2006.